

## Osmanlı'da Modern Eğitimin Günümüze Ulaşamayan Bir Temsilcisi: İnşa Süreci ve Mimari Detayları ile Kırşehir Mekteb-i İdadisi

### A Representative of Modern Education in the Ottoman Empire That Cannot Be Surviving Today: Kırşehir High School with Construction Precess and Architectural Details

Kadir Türkmen\* 

#### Öz

19. yüzyılda hızlı bir çöküş sürecine giren Osmanlı Devleti'nin yönetici ve aydınları devleti eski görkemine kavuşturmak için önceliği askerî, iktisadi ve eğitim olmak üzere birçok alanda reformlar yapılmıştır. Ancak bunların içinde hiç kuşkusuz en önemlisi eğitim alanını kapsayan reformlardır çünkü eğitim bir ülkenin kalkınmışlık seviyesini gösteren unsurların başını çekmektedir. İlk başta askerî eğitim alanında başlayan bu reformlar daha sonra devlet aydınlarının halkın eğitilmesinin kaçınılmaz olmasını anlamasıyla beraber imparatorluk coğrafyasında yaşayan tüm halka yayılmaya başlamıştır. 1845 yılında ilk olarak askerî amaçla kurulan idadiler, 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile daha sivil bir işlev kazanmış ve II. Abdülhamid döneminde imparatorluk coğrafyasının birçok bölgesinde idadiler kurulmuştur. II. Abdülhamid döneminde kurulan bu idadilerden biri de Ankara vilayetine bağlı Kırşehir Sancağı'nda açılmıştır.

Bu çalışmada, günümüze ulaşamayan Kırşehir Mekteb-i İdadisi arşivde yer alan belgeler eşliğinde inşa süreci, mimari detayları ile ele alınarak imparatorluk dâhilinde inşa edilen idadi binaları ile değerlendirmeye tabii tutulmuş ve idadi binalarının tasarımlarından sorumlu mimarlar hakkında çıkarımlar ve tartışmalar yapılmaya çalışılmıştır.

#### Anahtar Kelimeler

Arşiv Belgeleri, İdadi, Kırşehir, Mimar, Osmanlı Mimarisi

#### Abstract

The administrators and intellectuals of the Ottoman Empire, which entered a rapid decline in the 19<sup>th</sup> century, made reforms in many fields, primarily military, economic and educational, to restore the state to its former glory. However, the most important of these is undoubtedly the reforms covering the field of education. Because education is the leading factor in the development level of a country. Education reforms at first that started in the military field started to spread to all the people living in the Imperial geography after the state intellectuals understood that education of the people was inevitable. The idadi school, which were established for military purposes in 1845, gained a more civic function with the *Maarif-i Umumiye* Regulation published in 1869 and During the Abdulhamid II many idadi schools established in the imperial geography. One of these İdadi schools established during the Abdulhamid II is in Kırşehir Sanjak of Ankara Province. In this study, it was evaluated with the construction process and architectural details accompanied by the documents in the archive of the Kırşehir Mekteb-i İdadisi, which has not reached the present day, and it has been evaluated with the idadi schools' buildings built within the empire and inferences and discussions about the architects responsible for the design of the idadi schools have been trying to be made.

#### Keywords

Architect, Archive Documents, İdadi, Kırşehir, Ottoman, Architecture

\* **Sorumlu Yazar:** Kadir Türkmen (Doktora Öğrencisi), Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Antalya, Türkiye. E-posta: Kturkmen.10107@gmail.com ORCID: 0000-0001-8568-3629

**Atf:** Turkmen, Kadir. "Osmanlı'da Modern Eğitimin Günümüze Ulaşamayan Bir Temsilcisi: İnşa Süreci ve Mimari Detayları ile Kırşehir Mekteb-i İdadisi." *Art-Sanat*, 17(2022): 529–550. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2022.17.893286>

### ***Extended Summary***

Madrasahs and primary schools formed the basis of the Ottoman education system from its foundation to the 19<sup>th</sup> century. Primary schools were institutions where simple religious education was given in almost every neighborhood. Madrasahs, on the other hand, were institutions where this religious knowledge was transferred in more depth. With the Ottoman Empire's loss of political and military superiority over the West in the 18<sup>th</sup> century, it was understood that these two institutions were no longer capable of meeting the needs of the period. For this reason, in the last quarter of the century, it was decided to be an open-land and naval engineers academy that provide science-based education. These institutions, also known as Mühendishane-i Bahri Hümayun and Mühendishane-i Berri Hümayun, are considered to be the pioneers of modern education in the Ottoman Empire. In the process of modernization of education in the Ottoman state that *idadi's* was one of the emerged institutions. These *idadis*, which were first established for military purposes at the end of the first half of the 19<sup>th</sup> century, gained a more civilian function with the Maarif-ı Umumiye Regulation in 1869. One of these buildings whose examples became widespread in the imperial geography in the last quarter of the 19<sup>th</sup> century, During the reign of II. Abdulhamid was built in the district of Kırşehir, which is under the province of Ankara. The *İdadi of Kırşehir*, whose construction was understood to be completed in 1891 from archive documents, could not survive. However, the written and visual sources in the archive documents provide us with detailed information about the construction process and architecture of the building. First of all, it is seen on the map in the archive document where the building, which was built in 1884, is located in the Kırşehir Castle. Around the building were buildings such as the Government House, Military Office, a Hospital, a Prison, a Mosque, and a Fountain, and all these structures constituted a public space in the Kırşehir Sanjak as in many cities in the last period of the Ottoman Empire. The construction of the building, which was about to be completed in 1889, was prolonged due to financial difficulties and finally the construction was completed in 1891. However, since the necessary appointments could not be made, education could not be started, and even this building was considered to be used as a Government House, but this was not allowed. This building, whose construction was completed in 1891, started to serve its purpose in 1894. According to the information contained in the archive documents, the *Kırşehir İdadi*, which was said to be quite devastated and collapsed about 11 years after its construction, had detailed repairs first in 1902 and then in 1922 and started to serve as the *Middle School* in 1927. There is no information about when the building was destroyed. The two-storey building, which was built in 1891 in Neo-Classical Architecture style, develops around the corridor. The portico entrance, corner ledges, mouldings and windows with low arches on the facade are indispensable facade elements of the late Ottoman architecture and it is possible to see the mentioned features in all types of buildings built in this period

(administrative, educational, military, health, etc.). There is no record in the archive documents of the architect who designed the building. However, *Kırşehir İdadisi* is similar to *Ankara, Yozgat and Kayseri idadis* in terms of plan and facade ornament. This similarity makes us think that these buildings were designed by the same architect. Since all the aforementioned buildings are located in the same province, it makes sense that the person who made this design was the province architect. However, the fact that the same plan and facade design is seen in Trabzon İdadisi indicates that this design was made in the capital. As a generally accepted view, the İdadisi Buildings built in the Ottoman Empire are attributed to Pavli Efendi, the Architect of the Maarif Nezareti. In the archive research, I conducted in this study, it was revealed that Pavli Efendi was appointed in 1893 and remained in office until 1915. Therefore, there is no relation between *Kırşehir İdadisi*, which was completed in 1891 and designed much earlier than these dates, and Pavli Efendi, the Architect of the Maarif Nezaret in *Ankara, Trabzon, Yozgat and Kayseri İdadisi*, who presented a typical project with this structure. Despite this, it is understood from archive documents that Pavli Efendi worked as the Architect of the Maarif Nezareti such as *Skopje, Mercan and Manisa İdadisi* during his tenure. Therefore, the İdadisi Buildings which were built before 1893 and after 1915 should not be attributed to Pavli Efendi. However, the fact that the *Karahisar İdadisi Building*, which was built between 1914-16 and was the Building whose architect we know, was built by *Avodis Kalfa*, the Municipal Architect, supports the idea that Pavli Efendi is no longer on duty. As a result, *Kırşehir İdadisi*, which I think was started built-in 1884 and was completed in 1891 and opened to service in 1894, shows a similar design to *Ankara, Trabzon, Yozgat and Kayseri idadis*, which were built in the imperial geography. Among these structures, *Kayseri and Yozgat İdadisi* are lucky Although it has survived to the present day, *Kırşehir İdadisi* and the *Ankara and Trabzon idadis*, who shared the same fate with it, are the cultural assets of the late period of Ottoman Architecture, unfortunately, with their monumentality, plan and facade design.

## Giriş

Bilindiği üzere Osmanlı tarihçileri tarafından Erken ve Klasik Osmanlı diye tabir olunan ve yaklaşık 400 yıllık bir zaman dilimini kapsayan çağda, devlet eğitim sisteminin temelini -halkın her sınıfına açık olmayan acemi oğlanlar ve Enderun mektepleri sayılmazsa- sıbyan mektepleri ile medreseler oluşturmaktaydı. Geleneksel eğitim olarak yorumlanan bu kurumlarda ağırlıklı olarak din dersleri verilmekteydi. Ancak 18. yüzyıl sonlarına gelindiğinde mağlup olunan savaşlar neticesinde silah teknolojisi ve askerî eğitim alanında Avrupa'nın üstünlüğü tamamen kabul edilmiş ve Avrupa'dan silah teknolojisi alıntısı düşünülse de bu durumun dışa bağımlılığı artıracağı fikrine kanaat getirilmiştir.<sup>1</sup> 18. yüzyıl sonunda açılan ve eğitimde askerî öncüler olarak kabul edilen mühendishanelerin temel alt yapısını oluşturan fikir de budur: teknolojinin bilimsel temellerini öğrenmek.<sup>2</sup> Günümüzde lise eğitimine denk gelen idadilerin de esasen ilk kuruluş amacı askerîdir. 1845 yılında alınan karar neticesinde sadece ordu karargâhının bulunduğu vilayet merkezlerinde idadilerin açılması ve mezun olan öğrencilerin Mekteb-i Harbiye'ye gönderilmesi kararlaştırılmıştır.<sup>3</sup> Gazi Mustafa Kemal'in de eğitim gördüğü Manastır Askerî İdadisi bu karardan iki yıl sonra kurulmuştur.<sup>4</sup> Pek çoğu II. Abdülhamid Döneminde inşa edilen ve rüştiye eğitiminden sonra devam edilecek bir orta eğitim kurumu olan idadilerin temeli ise Osmanlı eğitim sisteminde bir dönüm noktası olan 1869 tarihli *Maârif-i Umûmiye Nizamnâmesi*'nde atılmıştır.<sup>5</sup> Nizamnameye göre imparatorluk dâhilinde 1000 haneli her kasabada rüştiye eğitiminden sonra devam edilecek idadi mekteplerinin açılması öngörülmüştür. Öğrenim süresi üç yıl olarak kabul edilen idadilerde Türkçe, yazı ve kompozisyon, Fransızca, Mantık, Coğrafya, Tarih, Cebir, Tabiat Bilimleri gibi dersler verilmesi planlanmıştır. Ancak imparatorluk coğrafyasında idadilerin yoğunlaşması bu nizamnameden yaklaşık yirmi yıl sonra mümkün olmuştur. İlk olarak 1872 yılında İstanbul'da açılan idadiyi takiben, 1873 yılında Larissa'da (Yenişehir), 1882'de Yanya vilayeti merkezinde ve Beyrut'ta ilk defa idadi mektepleri tesis edilmiştir.<sup>6</sup> İdadi mekteplerinin taşra sathında yaygınlaşmasını tetikleyen -Kırşehir Mektebi İdadisi'nin inşası için de geçerli olan- gelişmeler 1884 yılında yaşanmıştır. Aynı yıl içerisinde eğitim alanında kurumsallık düşüncesi ile vilayet maarif meclisleri kurulmuştur. 1884 yılında Harbiye Nezareti'nin Bâb-ı Âli'ye gönderdiği yazıda başkentte yer alan Mülkî Tıbbiye'nin henüz yetersiz olduğu ve bunun için ordu karargâhlarının bulunduğu yerlerde idadi

1 Halil İnalçık, "Siyaset, Ticaret, Kültür Etkileşimi", *Osmanlı Uygarlığı*, c. 2 (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2004), 1050-1051.

2 Selçuk Akşin Somel., *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 41.

3 Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, 44.

4 Yıldırım Özbek, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Eğitim Yapıları", *Osmanlı Sanatında Değişim ve Dönüşüm* (İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2019), 333.

5 Ekmeleddin İhsanoğlu, "Osmanlı'da Eğitim", *Osmanlı Uygarlığı*, c. 1 (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2002), 344.

6 Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, 158.

mekteplerinin açılmasının kararlaştırıldığı belirtilmiş ve bu karar neticesinde 1892 yılına gelindiğinde Osmanlı taşrasında idadilerin sayısı 34'e ulaşmıştır.<sup>7</sup> Ancak bir bölgede idadinin kurulması doğrudan o vilayette veya sancakta yeni bir bina inşa edilmesini gerektirmemektedir. Örneğin Şam'da kurulan idadi için bir tüccar konağı, Kayseri'de kurulan idadi için Seyfullah Efendi Konağı,<sup>8</sup> Karahisar-ı Sahip,<sup>9</sup> Adana,<sup>10</sup> Denizli,<sup>11</sup> ve Mardin<sup>12</sup> örneklerinde ise mevcut rüştiye binaları idadi eğitimi için tahsis edilmiştir. Kayseri, Karahisar-ı Sahip ve Denizli örneklerinde mevcut binalar yetersiz gelince idadi binalarının kendi işlevi için tasarlanmış yeni binalara geçiş yapılmıştır.

### İnşa Süreci ve Mimarisi ile Kırşehir Mekteb-i İdadisi

Kırşehir Mekteb-i İdadisi ile ilgili Başkanlık Osmanlı Arşivinde yer alan en erken tarihli kayıt, 1 Aralık 1889 tarihli belgedir. Belgeye göre, 1889 tarihinden evvel inşasına başlanan Kırşehir İdadisi için verilen tarihe kadar 170.850 kuruş harcanmasına rağmen inşaatın henüz sona ermediği ve yarım kalan inşaat için yapılan ikinci keşfe göre inşaatın 92.380 kuruşa sonlanacağı, bu ücretin de “mahalli hisse maarif mevcudiyetinden” karşılanacağı bildirilmiş ve konu padişahın iradesine sunulmuştur. 3 Aralık 1889 tarihinde gereğinin yapılması konusunda Sultan II. Abdülhamid tarafından irade çıkmıştır.<sup>13</sup> İnşaatın 1891 yılında sonlandığı ancak resmi açılışın yapılmadığını arşiv belgelerinden takip etmek mümkündür. Konu ile ilgili olarak 14 Haziran 1891 tarihli belgede inşaatı reside-i hitam (bitmiş/sona ermiş) olan Kırşehir Mekteb-i İdadisi'nin gerekli muallim tayinleri yapılmadığından bahisle resmi açılışının gerçekleştirilemediği bildirilmiş ve gerekli muallimlerin tayin işlemi tamamlanana kadar aylık 100 kuruş maaşla mektebi muhafaza edecek bir bekçinin atanması talep edilmiştir.<sup>14</sup> 1892 tarihinde yapının resmi açılışının ve gerekli muallim tayinlerinin henüz yapılmadığı görülmektedir. 20 Mart 1892 tarihli belgeye göre hayli harap olan ve yeniden inşası gündeme gelen Kırşehir Hükümet Konağı binasının, inşası bitmiş ancak muallim tayini yapılmamış olan idadi binasına taşınması fikri ortaya atılmıştır.<sup>15</sup> Ancak 29 Mart 1892 tarihli belgede idadi binasının terkinin mümkün olmadığı ve hükümet konağı

7 Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, 155-158.

8 Özbek, *Tanzimat Sonrası Osmanlı Eğitim Yapıları*, 333.

9 Kadir Türkmen, “Tanzimat’tan Sonra Karahisar-ı Sahip Sancağı’nda Türk Mimarisi (1839-1923)”, (Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi, 2020), 417-420.

10 Abdullah Şevki Duymaz, “Adana İdadisi”, *Tarihte Adana ve Çukurova*, c. III (Adana: Akademisyen Kitabevi, 2016), 518.

11 Tahir Kodal, *Cumhuriyet Dönemi'nde Denizli (1923-38)*, (Denizli: Denizli Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 2017), 118.

12 Gökhan Baydaş, “Diyarbakır ve Mardin'deki Tarihi Kamu Yapıları”, (Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi 2007), 153-154.

13 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Meclis-i Mahsus (I.MMS) 108/4639, 09 Rabiulahir 1307 (3 Aralık 1889)

14 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektub-i Kalemi (MF.MKT), 129/126, 22 Zilhicce 1308 (29 Temmuz 1891)

15 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektub-i Kalemi (MF.MKT), 138/56, 28 Ramazan 1309 (26 Nisan 1892)

için daha münasip bir mahallin tedarik edilmesi gerektiği bildirilmiştir.<sup>16</sup> 1893 yılına gelindiğinde yeni inşa edilen idadi binasında eğitim hizmetinin hâlâ verilmediği görülmektedir. Bu tarihlerde *Ankara Vilayet Salnamesi*'nde, Kırşehir Rüştüye Mektebi'ne kayıtlı öğrencilerin ve görev yapan muallimlerin sayısı verilmiştir. Nihayet 1894-1895 yılı öğretim yılında Kırşehir İdadisi, Ankara Vilayet Salnamesi'nde kendine yer bulmuştur. İdadi binasında 129 öğrenci ve 10 görevli (memur-muallim) olduğu belirtilirken Kırşehir Rüştüye Binası cetvelden çıkarılmıştır.<sup>17</sup> Dolayısıyla 1891 tarihinde inşası biten idadi binası, rüştüye eğitimini de içine alarak 1894 yılında hizmete girmiştir. 1891 yılında inşası son bulan Kırşehir İdadi Binası, on bir yıl sonra bir sepetten ötürü harap olmuş ve 1902 yılında tamir edilmesi konusu gündeme gelmiştir. Yapılan keşfe göre yapının 43.456 kuruş 4 santim masrafla tamir edilmesi için bir aylık süre ile münakasaya konulduğu ancak tamir için talep çıkmadığı ve biraz daha vakit kaybedilirse Kırşehir Mekteb-i İdadi Binası'nın "bütün bütün harabiyete yüz tutacağı" bildirilmiş, bu yüzden yapı için gerekli tamiratın emaneten yapılması talep edilmiştir.<sup>18</sup> 1891 yılında 263.230 kuruşa inşa edilen yapının henüz on bir yıl sonra bu denli harap olması ilginçtir. Arşiv kayıtlarından ve vilayet salnamelerinden edinilen bilgilerde bu tarihlerde Kırşehir'de meydana gelen bir yangının veyahut depremin olmadığı da söylenebilir. Başkanlık Cumhuriyet Arşivlerinde Kırşehir Mekteb-i İdadisi ile ilgili 1927-1928 tarihli bir dizi belge bulunmaktadır. Belgelerde planı ve fotoğrafı da bulunan yapının *Orta Mektep* olduğu yazılıdır. "Bina hakkında suallerin cevabı" başlıklı yazışmada bina ile ilgili detaylı bilgiler yer almaktadır. Belgede sorulan bazı sualler ve cevapları şu şekildedir (G. 1)<sup>19</sup>:

16 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektub-i Kalemi (MF.MKT), 139/76, 29 Ramazan 1309 (27 Nisan 1892)

17 Nurhan Mıstanoğlu, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırşehir Sancağı", (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi 2004), 54.

18 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektub-i Kalemi (MF.MKT), 662/30, 22 Cemazeyilahir 1322 (3 Eylül 1904)

19 Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 180-9-0-0-0 / Genel Planları, 97, 473/1, 30 Nisan 1927-18 Mart 1928

**ناھقندہ سؤالہ و جوابہ**

سنت مایور      سبت      سول

سؤال	جواب
1- ناھقندہ سؤالہ	1- ناھقندہ سؤالہ
2- ناھقندہ سؤالہ	2- ناھقندہ سؤالہ
3- ناھقندہ سؤالہ	3- ناھقندہ سؤالہ
4- ناھقندہ سؤالہ	4- ناھقندہ سؤالہ
5- ناھقندہ سؤالہ	5- ناھقندہ سؤالہ
6- ناھقندہ سؤالہ	6- ناھقندہ سؤالہ
7- ناھقندہ سؤالہ	7- ناھقندہ سؤالہ
8- ناھقندہ سؤالہ	8- ناھقندہ سؤالہ
9- ناھقندہ سؤالہ	9- ناھقندہ سؤالہ
10- ناھقندہ سؤالہ	10- ناھقندہ سؤالہ
11- ناھقندہ سؤالہ	11- ناھقندہ سؤالہ
12- ناھقندہ سؤالہ	12- ناھقندہ سؤالہ
13- ناھقندہ سؤالہ	13- ناھقندہ سؤالہ
14- ناھقندہ سؤالہ	14- ناھقندہ سؤالہ
15- ناھقندہ سؤالہ	15- ناھقندہ سؤالہ
16- ناھقندہ سؤالہ	16- ناھقندہ سؤالہ
17- ناھقندہ سؤالہ	17- ناھقندہ سؤالہ
18- ناھقندہ سؤالہ	18- ناھقندہ سؤالہ
19- ناھقندہ سؤالہ	19- ناھقندہ سؤالہ
20- ناھقندہ سؤالہ	20- ناھقندہ سؤالہ
21- ناھقندہ سؤالہ	21- ناھقندہ سؤالہ
22- ناھقندہ سؤالہ	22- ناھقندہ سؤالہ

کتابت مکتبہ عالیہ (۱)

6

G. 1: Kırşehir Orta Mektebi (İdadisi) ile ilgili Sualler ve Cevapları (Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 180-9-0-0-0 / Genel Planları, Dosya No: 97/473-1, 30 Nisan 1927-18 Mart 1928)

S1: Binanın İnşası

A: Kargir midir? (Taş mı Tuğla mı) C: Bina taştan mâmuldür.

B: Yarım Kargir mi?

C: Ahşap mı?

D: Kerpiç mi?

S2: Binanın Hâli

A: Tarihi inşası? C: 1308 M.1891

B: En son esas tamirati? C: 1341 M.1922-1923

C: Sağlam mı? C: Son derece sağlam değildir.

D: Harici ve kabil tamiri C: Kabil tamirdir.

S3: Binanın ciheti aidiyesi: C: Maliyeye aittir.

S4: Binanın kıymeti resmîyesi: C: Kıymeti resmîyesi yoktur fakat kıymeti mühimmesi 18 bin lira kadardır.

S5: Kirası?

S6: Mektep olarak yapılıp yapılmadığı? C: Mektep olarak yapılmıştır.

S7: Mektebe elverişli olup olmadığı? C: Elverişlidir.

S8: Leyliye müsait olup olmadığı? C: Leyliye müsaittir.

S9: Azami hesabıyla kaç talebe için leyli olabilir. C: 150-200 talebe için leyli olabilir.

S10: Azami hesabıyla kaç sınıfa müsaittir? C: Lisenin her iki devresine ait 6 sınıfa müsaittir.

S11: Bahçesi var mıdır? Var ise ölçüsü ne kadardır? Kâfi midir? Vardır: 60\*100:6000. Kâfidir.

S12: Bahçesi elverişli mi?

S13: Mekteb tevsih edilebilir mi?

S14: Bahçe tevsih edilebilir mi?

S15: Su taksimatı nasıldır? C: Önünde bir çeşme vardır. Bu çeşmenin suyundan üç mahale su ayrılır.

S16: Müberralar Nasıldır?

S17: Abdesthaneler şeriata haiz midir? Kaç tane dir? Talebe mukarreratına göre adedi Kâfi midir? C: Haizdir. Bina dahilinde iki haricinde on tane helâ vardır. Talebeye kâfidir.

S18: Hamam ve duş gibi şeyler var mıdır? C: Yoktur.

S19: Kışlık teneffüşhane var mıdır? C: Alt ve üst kat salonları gayet geniş olup kışın talebeler burada teneffüs eder.

S20: Binadan azami istifade için kaç lira mesarifle tamiri lazımdır. C: Binadan azami istifadesi için 2000 lira kadar bir para lazımdır.

S21: Tamir için tekalifler var mıdır, tarih ve numarası nedir? C: Tekalif yoktur.

S22: Tamir için keşif yapılmış mıdır? C: Yapılmamıştır.

Yapının ne zaman orta mektep olarak kullanılmaya başlandığı hakkında bir bilgi yer almamakla birlikte 1927 yılında orta mektep olarak işlevini sürdürdüğü belirtilmektedir. Belgelerde, yapının 1891 yılında inşa edildiği ve en son 1922-1923 tarihinde onarım gördüğü belirtilmiş ve buna ilaveten 1927-1928 tarihi için 2000 lira daha sarf edilerek tamirinin gerekli olduğu ancak tamir için ulaşılmış bir teklifin yapılmadığı bildirilmiştir.

Yapının inşasına ne zaman başlandığına dair arşivde belge bulunamamıştır. Ancak yukarıda belirtildiği gibi, 1884 yılında Harbiye Nezareti'nin Bâb-ı Âli'ye gönderdiği bir yazı neticesinde Ordu Karargâhlarının bulunduğu yerlerde idadi okullarının açılması kararlaştırılmıştır.<sup>20</sup> Kırşehir'de idadi kurulması fikrinin bu konu ile ilişkisi olduğu düşünülmektedir. Çünkü 1882 yılında Kırşehir Sancağı'nda dört bölükten oluşan ve bünyesinde 1 binbaşı, 8 yüzbaşı, kolağası, tabur kâtibi, deppoy memuru, tüfenkçi ve 4 mülazımdan oluşan bir taburla; 1 binbaşı, 2 yüzbaşı, 10 mülazım, kolağası, tabur kâtibi, debboy memuru ve 240 kişiden oluşan bir 3. sınıf tali taburu yer almaktaydı.<sup>21</sup> Dolayısıyla 1884 yılında alınan bu karardan sonra Kırşehir'de bir idadi binasının inşası gündeme gelmiş olmalıdır. Yukarıda da bahsedildiği gibi 1889

20 Somel. *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*, 155.

21 Nurhan Mıstanoğlu, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Kırşehir Sancağı", 44.



yılında yarım kalan inşaatın tamamlanması için ikinci bir keşif yapılmış ve yapı 1891 yılında tamamlanmıştır. Bu bağlamda yapının inşa süreci için 1884-1891 tarihlerinin önerilmesi uygun olacaktır.

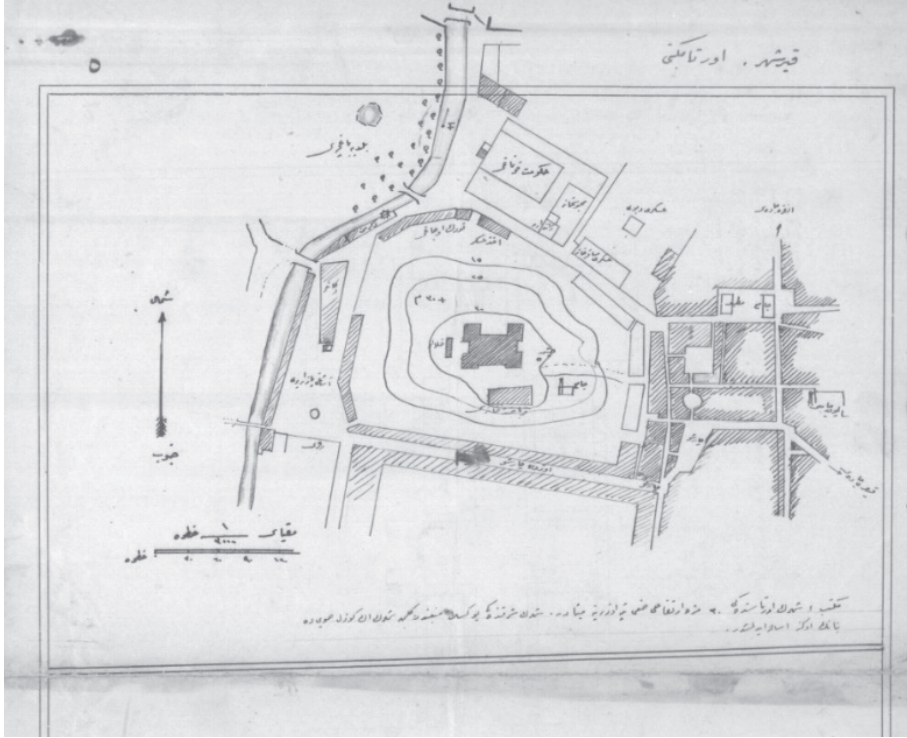
Günümüze ulaşamayan ancak Başkanlık Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivlerinde fotoğrafları, çizimi ve inşa edildiği bölgenin haritası yer alan yapının mimari kurgusu hakkında çıkarımlar yapmak mümkündür. Fotoğraflardan ilki tarihsizdir. Altında bulunan yazıda “Kırşehir Mekteb-i İdadisi Resmidir” ifadesine yer verilmiştir.<sup>22</sup> Yapı ile ilgili plan, fotoğraflar ve harita ise 1927-1928 tarihinde yapı orta mektep olarak kullanılırken düzenlenmiş olmalıdır çünkü konu başlığında “Kırşehir Orta Mektep” ifadesi bulunmaktadır.<sup>23</sup>

1927-1928 tarihli belge, Kırşehir Sancağı'nın haritasını içermektedir. Bu haritaya göre idadi binası, Kırşehir Kalesi'nin merkezine inşa edilmiştir. Yapının çevresinde birçok dini, ticari ve kamu işlevli mimari eser mevcuttur. Haritaya göre idadi binasının kuzeyinde Kırşehir Hükümet Konağı, Mahpushane, Ahz-ı Asker, Türk Ocağı, kuzeybatısında Asker-i Debboş, Askerî Misafirhane, güneyinde Gurebâ Hastanesi, doğusunda Camii (Kale Camii) ve çeşme batısında ise dükkânlar yer almaktadır. Bu bağlamda Yasemin Avcı'nın Konya, Edirne, Trabzon, Ankara ve İzmir için vurguladığı Tanzimat ile gelişen hükümet konağı odaklı kent meydanı kavramının Kırşehir Sancağı için de geçerli olduğunu söylenebilir.<sup>24</sup> Haritadan da anlaşıldığı üzere Kırşehir'de hükümet konağı civarında askerî ve ticari mekânlar, eğitim ve sağlık kurumları gelişim göstermiş ve tüm bu yapılar bir kamusal alanı oluşturmuştur (G. 2).

22 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Fotoğraflar (FTG.F). 1626, Tarihsiz

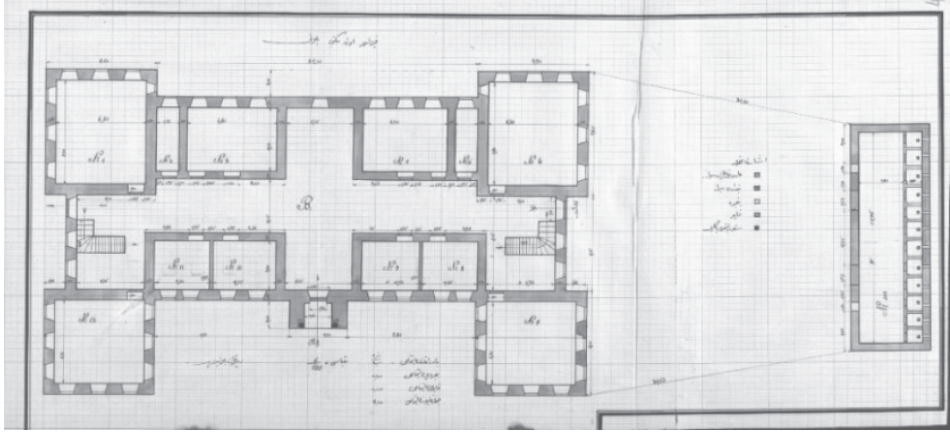
23 Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 180-9-0-0-0 / Genel Planları, Dosya No: 97/473-1, 30 Nisan 1927-18 Mart 1928

24 Yasemin Avcı, *Osmanlı Hükümet Konakları Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 2016), 49-205.

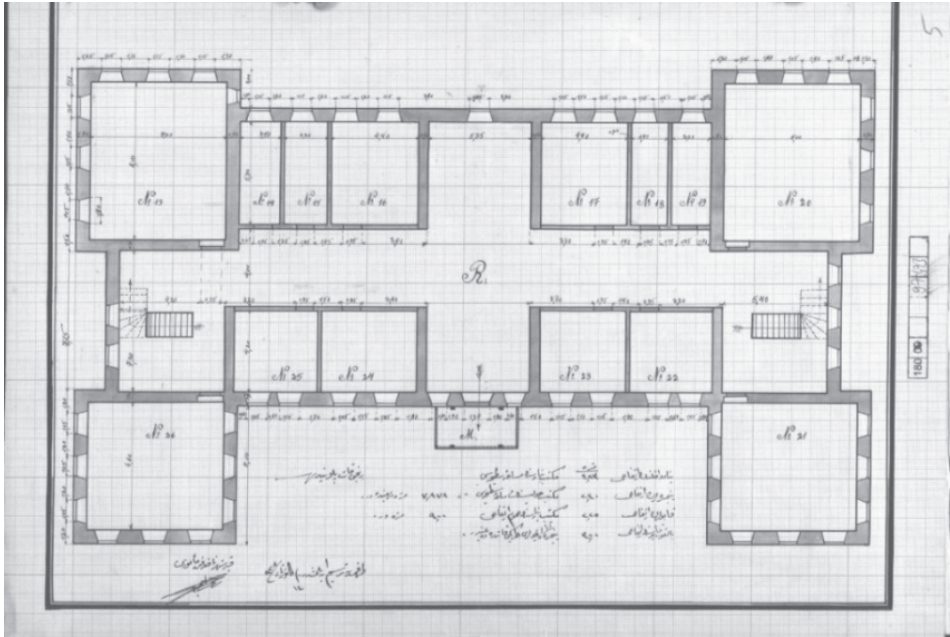


**G. 2:** Kırşehir Sancağı Haritası (Başkanlık Cumhuriyet Arşivi BCA), 180-9-0-0-0 / Genel Planları, Dosya No: 97/473-1, 30 Nisan 1927 – 18 Mart 1928)

1927 tarihli çizimden, 24.60m x 41.10m ölçülerinde olduğu anlaşılan ve iki katlı olarak inşa edilen yapı, dikdörtgen planlı ana kütlede dört köşesine eklenen köşe çıkıntılarında oluşmaktadır. Sualler kısmında taş malzemeden inşa edildiği belirtilen yapının cephelerinin yüzeyi sıvalıdır. Dolayısıyla taş malzemenin türü hakkında bir çıkarım yapılamamaktadır. Fotoğraflardan anlaşıldığı kadarıyla dikdörtgen ana kütle ve her köşedeki çıkıntılar ayrı ayrı dört yana eğimli, kiremit kaplı kırma çatı ile örtülmüştür. Kırşehir İdadisi, Anadolu’da inşa edilen birçok idadi binası gibi koridor etrafında gelişim göstermiştir. Yapıda giriş kapısından sonra ulaşılan haçvari koridor birbirinden farklı boyutlardaki mekânlara dağılımı sağlamıştır. Yapının ön cephesinde hem alt kata hem de üst kata ayrı ayrı girişler verilmiştir. Ayrıca koridorun iki yanındaki merdivenler kat bağlantısını sağlamaktadır. Alt ve üst katın bakışımı olarak tasarlandığı yapıda köşelerdeki mekânlar diğerlerine nazaran daha büyük olmasından dolayı sınıf olarak düşünülmüş olmalıdır. Koridora paralel uzanan küçük boyutlu mekânların ise derslikten ziyade yatakhane, laboratuvar, kütüphane, idari mekân, helâ ve muallim odası gibi birimler olduğu düşünülse de buna dair kesin bir ipucu yoktur (**G. 3**, **G. 4**)



**G. 3:** Kırşehir Mekteb-i İdadisi Zemin Kat Planı (Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 180-9-0-0-0 / Genel Planları, Dosya No: 97/473-1, 30 Nisan 1927-18 Mart 1928)



**G. 4:** Kırşehir Mekteb-i İdadisi Birinci Kat Planı (Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 180-9-0-0-0 / Genel Planları, Dosya No: 97/473-1, 30 Nisan 1927-18 Mart 1928)

Neo-Klasik Mimarınin hâkim olduğu yapının cephesi son dönem Osmanlı mimarlığının etkileri ile donatılmıştır. Öncelikle ön cephenin ortasında yer alan ve zemin kata girişi sağlayan revakın iki yanına yerleştirilen ve birinci kattaki hole açılan barok karakterli, iki kollu merdiven, cephenin en dikkat çekici ögesidir. Daha erken tarihli görselde birinci kat girişinin revaksız olması inşaatın tam anlamıyla bitmediğine işaret etmektedir. Oysa 1927 tarihli görselde yapının birinci katında üçgen alınlıklı revaklı

bir girişin varlığı belirgindir. Bu özelliklerin haricinde yapının her cephesine simetrik olarak yerleştirilen çok sayıdaki basık kemerli pencerelerin söve ve lentoları dışa taşkın olarak tasarlanmıştır. Son dönem yapılarının vazgeçilmez cephe elemanı olan silmeler kademeli olarak tasarlanmış ve zemin kat ile birinci kat, birinci kat ile çatıyı ayırarak bütün cepheyi dolanmıştır. Muhtemelen 1890'lı yıllara ait olan görselde belirgin olan bir diğer husus da köşelere yerleştirilen plasterlerdir. Köşelerde iki kat boyunca devam eden bu plasterler yapıyı görkemli kılmıştır (G. 5).



G. 5: Kırşehir Mekteb-i İdadisi Cepheden Görünüm (Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 180-9-0-0-0 / Genel Planları, Dosya No: 97/473-1, 30 Nisan 1927-18 Mart 1928)

### Değerlendirme

Osmanlı'da eğitim modernleşmesinin bir neticesi olarak ortaya çıkan ve hükümet konakları ile dönemin başat yapılarından olan idadi binalarının ağırlıklı olarak iki katlı inşa edildikleri görülmekle birlikte tek ve üç katlı örnekleri de mevcuttur. Söz gelimi ilk inşa aşaması 1903-1904 yılına tarihlendirilen Kayseri İdadisi<sup>25</sup> ve 1890-1898 yılına tarihlendirilen Amasya İdadisi<sup>26</sup> tek katlı idadi binalarına, 1887 yılında inşa edilen Selanik ve 1904 yılında inşası tamamlanan Üsküp İdadileri<sup>27</sup> ise üç katlı idadi binalarına örnek olarak verilebilir. Bu istisnai örnekler dışında Anadolu ve Bal-

25 Yıldırım Özbek, "Seyfullah Efendi Konağı'ndan İdadiye: Kayseri İdadisi", *Prof. Dr. Harun Güngör Armağanı* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2010), 297-300.

26 Emre Kolay, "Arşiv Belgeleri Işığında Amasya Mülkiye İdadi Mektebi Binası", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/64 (2019), 319.

27 Özbek, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Eğitim Yapıları", 337-338.

kan coğrafyasında inşa edilen idadi binalarının ağırlıklı iki katlı olarak tasarlandığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Özgüven, idadi binaları için üç plan tipinin varlığından bahsetmiştir.<sup>28</sup> Ancak genel hatları ile bakıldığında idadi binalarında iki farklı plan tipi karşımıza çıkmaktadır. Buna göre idadi binalarını, *koridor etrafında gelişim gösteren idadi binaları* ve *iç avlulu idadi binaları* olarak iki başlıkta gruplandırabiliriz. Üstelik avlu/koridor düzeni sadece idadi binalarının tasarımı için değil son dönem Osmanlı kamu yapılarının birçoğu için geçerliliği olan bir durumdur. Burada, Özgüven'in belirttiği üçüncü tipin koridorun formundan kaynaklandığını söylemek gerekmektedir. Koridor etrafında gelişim gösteren idadilerde, koridorun bazen T formunda bazen de haçvari formda olduğu görülür. T formulu koridor etrafında gelişen idadi binalarında giriş kapısından bir hole, holden ise sınıflara ve diğer mekânlara dağılımı sağlayan koridora ulaşılmaktadır. Adana İdadisi<sup>29</sup>, Kastamonu İdadisi<sup>30</sup> ve Karahisar-ı Sahip İdadisi bu tipe örnek olarak verilebilir. Bu tip idadi binalarında üst kata çıkış merdivenin giriş aksına yerleştirildiği görülmektedir. Haçvari bir koridor etrafında gelişim gösteren idadi binalarında ise merdiven yine giriş aksına konumlanmakla birlikte dik koridorun paralel bir koridor ile kesiştiği ve mekânların paralel koridorun etrafında sıralandığı görülür. Isparta İdadisi<sup>31</sup> ve aynı tip proje arz eden Kayseri, Yozgat (**G. 6**) ve Kırşehir İdadileri bu tip idadilere örnek olarak verilebilir. Isparta İdadisi'ni bir kenara bırakırsak Ankara Vilayeti dâhilinde inşa edilen 1885-1890 tarihli Ankara,<sup>32</sup> 1891 tarihli Kırşehir, 1895-1896 tarihli Yozgat ve 1903-1904 tarihli Kayseri İdadilerinin birer tip proje arz ettiği görülmektedir (**G. 7, G. 8, G. 9**) Bu dört yapıda da dikdörtgen planlı ana kütlelerin dört köşesine eklenen çıkıntılar ve sınıf sayıları birebir tasarım sergilemektedir. Ankara, Kayseri ve Yozgat örneklerinden farklı olarak Kırşehir İdadisi'nde giriş aksının karşısında apsisi andıran bir bölüm yoktur. Aynı vilayette inşa edilen bu idadiler haricinde resmi açılışı 1887 tarihinde yapılması planlanan Trabzon İdadisi'nin<sup>33</sup> ismini verdiğimiz Ankara, Kırşehir, Yozgat ve Kayseri İdadileri ile benzer cephe kurgusuna sahip olduğundan aynı tip projenin ürünü olduğu söylenebilir. İdadi binalarında görülen ikinci tip, iç avlulu plan şemasıdır. 1892 tarihli Sivas, 1899 tarihli Aydın<sup>34</sup>, 1902 tarihli Niğde, 1915 tarihli Denizli idadileri iç avlulu plan şemasında inşa edilmiş örneklerdir.

28 Burcu Özgüven, "İdadi Binaları", *Tarih ve Toplum* 82 (1990), 45.

29 Duymaz, "Adana İdadisi", 513-530.

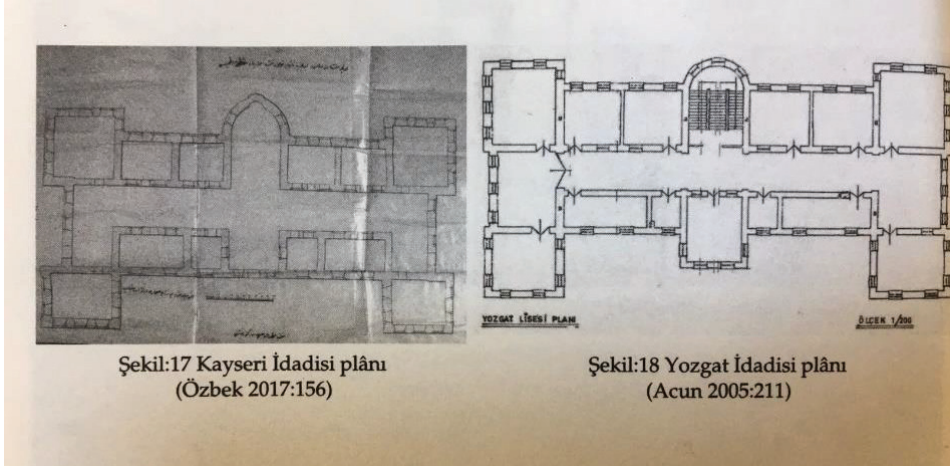
30 Lütfiye Göktaş Kaya ve Muhammet Özkurt, "19. ve 20. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Eğitim Yapıları: Kastamonu Merkez Mekteb-i İdadi, Mekteb-i Sanayi, Rum Mektebi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 6/73 (2018), 42.

31 Abdullah Şevki Duymaz, "Isparta İdadisi", *Osmanlı Mirası Araştırma Dergisi* 4/9 (2007), 43-56.

32 Halim Demiryürek, "1913-1914 Ders Senesinde Ankara Sultanisi", *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* 11/XXXVI (2018), 229.

33 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Yıldız Umumi (Y.PRK.UM), 10/56, 16 Safer 1305 (3 Kasım 1897).

34 Muzaffer Yılmaz, "Aydın'da Türk Devri Kamu Yapıları" (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2015), 132.



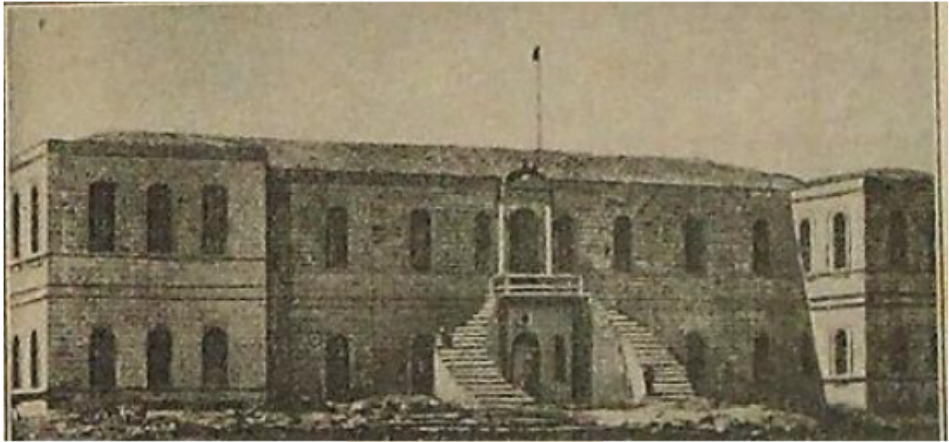
G. 6: Kırşehir Mekteb-i İdadisi ile Tip Proje Arz Eden Kayseri ve Yozgat İdadileri (Özbek, “Tanzimat Sonrası Osmanlı Eğitim Yapıları”, 342)



G. 7: Kırşehir Mekteb-i İdadisi (Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Fotoğraflar (FTG.F). 1626, Tarihsiz)



**G. 8:** Kayseri Mekteb-i İdadisi  
(Özbek, “Seyfullah Efendi Konağı’ndan İdadkiye: Kayseri Lisesi”, 297-307)



**G. 9:** Ankara Mekteb-i İdadisi  
(Demiryürek, “1913-1914 Ders Senesinde Ankara Sultanisi”, 277)

Osmanlı coğrafyasında inşa edilen ve tarihleri 1885 ile 1910 arasına uzanan idadi binaların cephe tasarımlarına Neo-Klasik Mimari hâkimdir. Simetrik cephe kurgusunun görüldüğü yapılarda pencereler genelde basık veya yarım daire kemerli olarak tasarlanmıştır. Yapıların en gösterişli bölümü ise genelde ön cephenin ortasına yerleştirilen ve cepheyi simetrik olarak ikiye bölen revaklı girişlerdir. Kırşehir İdadisi'nin yanı sıra Kayseri, Sivas, Halep, Selanik, Üsküp, Yozgat İdadileri<sup>35</sup>, Isparta ve Adana İdadileri'nde<sup>36</sup> simetrik cephe kurgusu ve revaklı girişi görmek mümkündür. Bu özel-

35 Özbek, “Tanzimat Sonrası Osmanlı Eğitim Yapıları”, 335-341.

36 Duymaz, “Adana İdadisi”, 513-530; Duymaz, “Isparta İdadisi”, 47.

liklerin yanı sıra cephelerde yer alan köşe çıkmaları, beden duvarlarından öne doğru taşıntı yapan saçaklar, kat ayrımı yapan silmeler hem idadi binalarının hem de son dönem Osmanlı mimarlığının en önemli cephe özellikleridir. İdadi binalarının cepheleri için geçerli olan ikinci mimari üslup ise Milli Mimarlık Akımıdır. 1914-1916 tarihinde inşa edilen Karahisar-ı Sahip İdadisi'nde sivri kemerli pencereler ve pencere aralarındaki çini süslemeler, yapıyı kuşatan geniş saçaklar<sup>37</sup>, 1915 tarihinde inşa edilen Denizli İdadisi'nde<sup>38</sup> sivri kemerli pencereler, kemer üzengi seviyesinde yatay hat oluşturan silmeler, geniş saçaklar Milli Mimarlık Akımı esintileri sunmaktadır.

### **İdadi Binalarında Mimar Sorunsalı ve Maarif Nezareti Mimari Maksidar Pavli Efendi**

Mevcut çalışmalarda idadi binalarının mimarlarına dair kesin bilgiler bulunmamaktadır. Özgüven'in belirttiği gibi H 1316 (M 1898-1899) tarihli *Maarif Salnamesi*'nde Nezaret Mimarı olarak Pavli Efendi'nin adı geçmekte ve bu yüzden idadi binalarının tasarımı Pavli Efendi'ye atfedilmektedir.<sup>39</sup> Bununla paralel olarak arşiv vesikalarında da Pavli Efendi'ye dair kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlardan ilki ve en erken tarihli Üsküp İdadisi ile ilgilidir. 1891 yılında kurulan ve geçici olarak bir binada faaliyet gösteren Üsküp İdadisi'nin artık ihtiyaca cevap vermemesinden dolayı yeni bir bina inşası gündeme gelmiştir.<sup>40</sup> Yeni inşa edilecek idadi binası için 665.653 kuruşluk bir keşif yapılmış ve bunun Dersaadet'e gönderilen 754.000 kûsur kuruştan tesviye edilmesi 27 Ekim 1896 tarihinde talep edilmiştir. Şura-yı Devlet'ten 16 Kasım 1896 tarihinde kaleme alınan yazıda bu masrafın Dersaadet'e gönderilen 754.000 kuruştan değil Üsküp vilayetinin 1312 senesi öşür vergisi hisse ianesinden olan bir milyon kûsur kuruştan karşılanması uygun görülmüştür.<sup>41</sup> 1901 tarihinde Üsküp İdadisi'nin inşa edilmekte olduğuna dair bir belge vardır. Ancak yapının inşaatı devam ederken hâlâ tanzim ettirilen keşif defterinin tartışıldığı görülmektedir. 15 Eylül 1901 tarihli belgeye göre, iki katlı olarak inşası kararlaştırmış olan Üsküp İdadisi'nin Maarif Nezareti Mimarı Raafetli, Pavli Efendi marifetiyle ma-teferruat tersim olunan keşif defterinin 995.807 kuruş, taşraca tersim kılınan keşif defterinin ise 977.089 kuruş olarak düzenlendiği ve arada 18.000 kûsurluk farktan doğan uyuşmazlığın olduğu ve bu nedenle inşaatın Pavli Efendi'nin düzenlediği resim ve keşif defteri uyarınca devam etmesi gerektiği bildirilmiştir.<sup>42</sup> Bu yazışmalardan anlaşıldığı üzere Üsküp İdadisi, 1896 yılında yapılan keşfe göre değil, 1901 yılından önce Pavli Efendi'nin yaptığı resim ve keşif

37 Kadir Türkmen, "Tanzimat'tan Sonra Karahisar-ı Sahip Sancağı'nda Türk Mimarisi (1839-1923)", 399-420.

38 Selda Özgün, "Denizli'deki Kamu Yapıları (1876-1940)", (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2000), 27.

39 Özgüven, "İdadi Binaları", 45.

40 Mucize Ünlü, "II. Abdülhamid Döneminde Üsküp'te İmar Faaliyetleri", *GAMER I* (2012), 173.

41 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Maarif (İ.MF), 4/24, 01 Recep 1314 (6 Aralık 1896).

42 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT), 582/21, 11 Cemazeyilahir 1319 (25 Eylül 1901)



defterince inşa edilmiştir. Pavli Efendi'nin Üsküp İdadisi haricinde de görev aldığı yapılar bulunmaktadır. Söz konusu 1901 tarihli belgede Mercan İdadisi tamirâtı için Şehr-i Emaneti Mimarı *Hacı Tahir Bey* tarafından düzenlenen keşif defterinin Nezaret Mimari Pavli Efendi tarafından talep edildiği beyan edilmiş ve altına "Nezaret-i Celile Mimari" *Maksidar Pavli 1311* mührü vurulmuştur (G. 10).<sup>43</sup> Pavli Efendi'ye dair bir başka kayıt, 9 Haziran 1902 tarihli'dir. Belgede hangi vilayet veya sancak dâhilinde olduğu belirtilmeyen Dârülmualimât'ın genişletilmesi için Mimar Pavli Efendi'nin görevlendirildiği belirtilmiştir.<sup>44</sup> Pavli Efendi ile ilgili arşivde yer alan bir diğer kayıt 27 Mayıs 1909 tarihli belgedir. Belgeye göre Manisa İdadisi'nin tamiri için Nezaret Kalfası Pavli Efendi'nin Manisa'ya hareket ettiği belirtilmiştir.<sup>45</sup> Maarif Nezareti'nde Pavli Efendi ile ilgili vesikalarda yer alan son kayıt, Şubat 1915 tarihli olup Pavli Efendi'nin görevden azledildiği ile ilgilidir.<sup>46</sup> Pavli Efendi'den bağımsız olarak inşa edilen Karahisar-ı Sahip İdadisi -mevcut çalışmalardan hareketle- mimarının ismini bildiğimiz tek idadi binasıdır. 1914-1916 yılları arasında inşa edilen idadi binası ile ilgili 1919 tarihli bir belgede *Sermimar Avodis Kalfa*'nın üç aylık alacaklarının ödemesinden bahsedilmiştir.<sup>47</sup> Karahisar-ı Sahip Sancağı'nda inşa edilen birkaç yapıda daha çalışan Avodis Kalfa'nın belediye mimarı olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla Mimar Pavli Efendi'nin 1914-1916 yıllarında artık görevde olmadığı ve idadi binalarının belediye kalfalarınca inşa edilmeye başlandığı söylenebilir. Üsküp İdadisi haricinde bahsedilen Mercan İdadisi, Dârülmualimât ve Manisa İdadileri'nde tamirat için bile Nezaret Mimari-Kalfası Pavli Efendi'nin görevlendirildiği düşünüldüğünde 1898-1915 arasında yeni baştan inşa edilecek bir idadi binasında Pavli Efendi'nin sözü sahibi olmadığı iddia edilemez. 1898 senesi Maarif Salnamesi'nde adı geçen Pavli Efendi'nin mühründe 1311 tarihi bulunması Pavli Efendi'nin göreve geldiği tarihi işaret etmektedir. Bu bağlamda bu tarih 1893-1915 arası yaklaşık 22 yıllık bir süre zarfına genişletilebilir. Dolayısıyla bu tarihten önceki ve sonraki idadi binalarının tasarımlarında Pavli Efendi'nin rolü olmadığı ve Ankara, Kırşehir, Yozgat, Kayseri ve Trabzon İdadileri'nin mimarının şu an için bilinmediği sonucuna varılabilir. Ancak aynı projenin ürünü olan Ankara, Kırşehir, Yozgat ve Kayseri İdadileri bize sorumlu kişi olarak vilayet mimarını işaret etse de aynı tasarımın Trabzon İdadî Binası'nda da görülmesi dikkatlerin merkezde hazırlanan bir tip projeye yönelmesi sonucunu doğurmaktadır (G. 11). Bu konuda bir başka görüş ise Sadrazam Mehmed Küçük

43 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT), 756/65, 23 Şevval 1321 (23 Ocak 1903)

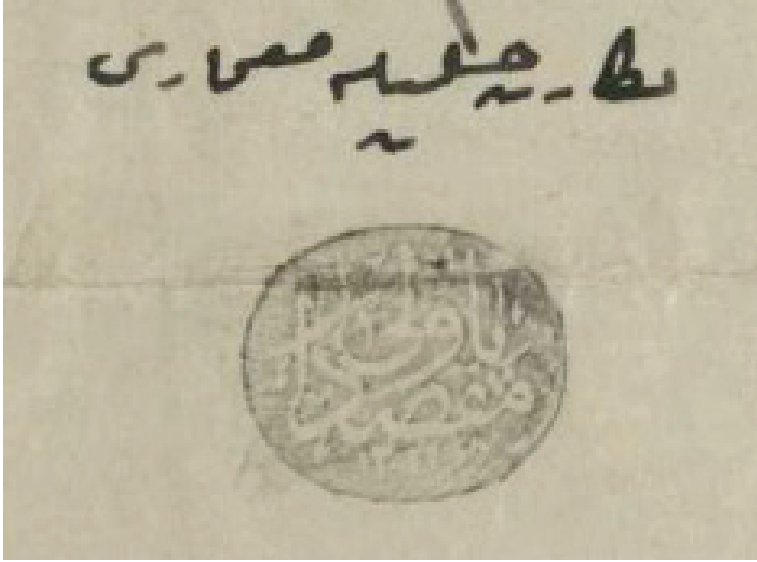
44 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (MF. İBT), 120/80, 03 Ra-biulevvel 1320 (10 Haziran 1902)

45 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT), 1127/38, 20 Cemaziyelevvel 1327 (9 Haziran 1909)

46 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT), 1207/31, 15 Cemaziyelevvel 1333 (31 Mart 1915)

47 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Umur-ı Mahalliye ve Vilayet Müdürlüğü (DH. UMVM), 33/18, 15 Recep 1337 (16 Nisan 1919)

Said Paşa'nın talimatıyla Paris'teki Osmanlı Elçisi Esad Saffet Paşa'nın Fransa'dan okul planlarını derleyip başkente gönderdiği ve seksen takım planın her vilayete dağıtıldığı yönündedir.<sup>48</sup> Bu durumda Pavli Efendi göreve gelmeden önce inşa edilecek idadi binaları için yeni projeler üretilmediğini, sadece yapılan keşif uyarınca mevcut planların uygulandığını söylemek de yanlış olmayacaktır. Üstelik bu durum sadece Kırşehir, Ankara, Kayseri, Yozgat ve Trabzon için geçerli değildir. Birbirinden çok uzak iki vilayet olan Selanik ve Sivas İdadileri için de benzer durum söz konusudur. 1890'lı yılların başında inşaatları son bulan iki yapıdan Selanik İdadisi<sup>49</sup> üç katlı Sivas İdadisi<sup>50</sup> iki katlı olmasına karşın iç avlulu tasarımları, birbirini tekrar eden kat planları ile aynı projenin ürünü olarak karşımıza çıkmaktadır. (G.12-G.13).



**G. 10:** Nezaret-i Celile Mimarı Maksidar Pavli 1311 (Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT), 756/65, 23 Şevval 1321 (23 Ocak 1903)

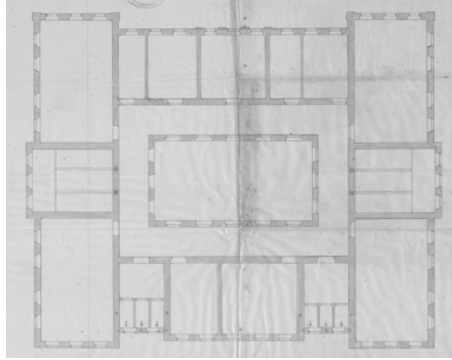
48 Zeynep Çelik, *İmparatorluk, Mimari ve Kent Osmanlı Fransız Karşılaşmaları (1830-1914)* (İstanbul: Salt Yayınevi, 2012), 269.

49 Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade-i Meclis-i Mahsus (İ.MMS), 112/4786, 09 Ramazan 1307 (29 Nisan 1890)

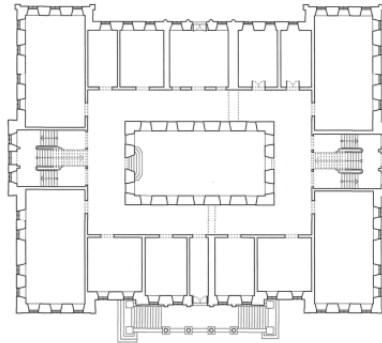
50 Mustafa Bulut, "Sivas'taki Geç Dönem Osmanlı Kamu Yapıları", (Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi 2006), 22.



**G. 11:** Kırşehir, Yozgat, Ankara ve Kayseri İdadileri ile Tıp Proje Arz Eden Trabzon Mekteb-i İdadi Mülkiyesi (Avcı, “Osmanlı Hükümet Konakları Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili” 227)



**G. 12:** Selanik İdadisi (Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade-i Meclis-i Mahsus (İ.MMS), 112/4786, 09 Ramazan 1307 (29 Nisan 1890)



Çizim 19. Kongre Mürzesi Zemin Kat Planı K

**G. 13:** Sivas İdadisi (Bulut, “Sivas’taki Geç Dönem Osmanlı Kamu Yapıları”, 103)

## Sonuç

Osmanlı'da eğitimin modernleşmesi ile ortaya çıkan eğitim kurumlarından olan idadilerin geç dönemde imparatorluk coğrafyasındaki her vilayet ve sancakta hizmet vermesi amaçlanmıştır. Ancak devletin içinde bulunduğu maddi zorluktan dolayı bazı bölgelerde doğrudan bir bina inşa etmek yerine idareten konaklar kiralandığı veyahut rüştiye binasının idadiye dönüştürülerek eğitime başlandığı örnekler mevcuttur. Ancak Kırşehir Sancağı'nda böyle bir durumun söz konusu olmadığı, doğrudan 1884-1891 yılları arasında idadi binası için müstakil bir binanın inşa edildiği ve 1894 yılında idadi eğitiminin resmi olarak başladığı söylenebilir. Mahalli Hisse Maarif Mevcuriyeti'nden ayrılan 263.230 kuruşluk bir tahsisat ile inşa edilen yapı, 1902, 1922 ve 1927 yıllarında onarımlar görmüştür. Ancak yapının ne zaman yıkıldığına dair herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Özetle arşiv belgelerinde yer alan bilgiler, fotoğraflar ve çizimler doğrultusunda inşa süreci, mimari ve sanatsal detayları hakkında detaylı bilgilere vâkıf olduğumuz Kırşehir Mekteb-i İdadisi, son dönem Osmanlı mimarlığının ne yazık ki korunamadan yitip gitmiş bir kültür varlığıdır.

**Hakem Değerlendirmesi:** Dış bağımsız.

**Çıkar Çatışması:** Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

**Finansal Destek:** Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

**Peer-review:** Externally peer-reviewed.

**Conflict of Interest:** The author has no conflict of interest to declare.

**Grant Support:** The author declared that this study has received no financial support.

## Kaynakça/References

- Avcı, Yasemin. *Osmanlı Hükümet Konakları Tanzimat Döneminde Kent Mekânında Devletin Erki ve Temsili*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016.
- Baydaş, Gökhan Özden. "Diyarbakır ve Mardin'deki Tarihi Kamu Yapıları", Doktora Tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi 2007.
- Bulut, Mustafa. "Sivas'taki Geç Dönem Osmanlı Kamu Yapıları", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi 2006.
- Çelik, Zeynep. *İmparatorluk, Mimari ve Kent Osmanlı Fransız Karşılaşmaları 1830-1914*. İstanbul: Salt Yayınevi, 2012.
- Demiryürek, Halim. "1913-1914 Ders Senesinde Ankara Sultanisi". *Tarih Okulu Dergisi (TOD)* 11/XXXVI (2018), 256-277.
- Duymaz, Şevki Abdullah. "Adana İdadisi", *Tarihte Adana ve Çukurova*. III, Adana: Akademisyen Kitabevi, 2016, 513-530.
- Duymaz, Şevki Abdullah. "Isparta İdadisi", *Osmanlı Mirası Araştırma Dergisi* IV/9, (2007), 43-56.
- Göktaş Lütfiye, Özkurt Muhammed. "19.-20.Yüzyıl Osmanlı Dönemi Eğitim Yapıları, Kastamonu Merkez Mekteb-i İdadi, Mekteb-i Sanayi, Rum Mektebi", *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 73 (2018), 37-56.
- Haşım Karpat, Kemal. *Osmanlı Nüfusu 1830-1914*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2010.

- İhsanoğlu, Ekmeleddin. Osmanlı'da Eğitim, *Osmanlı Uygarlığı*. Cilt 1, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2002, 344-385.
- İnalcık, Halil. Siyaset, Ticaret, Kültür Etkileşimi, *Osmanlı Uygarlığı*. Cilt 2, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2002, 1049-1089.
- Kolay, Emre. "Arşiv Belgeleri Işığında Amasya Mülkiye İdadi Mektebi Binası". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/64 (2019), 318-328.
- Mıstanoğlu, Nurhan. "19.Yüzyılın İkinci Yarısında Kırşehir Sancağı", Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2004.
- Özbek, Yıldırım. "Seyfullah Efendi Konağı'ndan İdadiye: Kayseri Lisesi", *Prof. Dr. Harun Güngör Armağanı*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2010, 297-307.
- Özbek, Yıldırım. "Tanzimat Sonrası Osmanlı Eğitim Yapıları", *Osmanlı Sanatında Değişim ve Dönüşüm*. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2019, 317-355.
- Özgün, Selda. "Denizli'deki Kamu Yapıları (1876-1940)", Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi 2000.
- Özgül, Burcu. "İdadi", *Tarih ve Toplum* 82 (1990), 44-47.
- Somel, Akşin Selçuk. *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908) İslamlaşma, Otokrasi ve Disiplin*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- Türkmen, Kadir. "Tanzimat'tan Sonra Karahisar-ı Sahip Sancağı'nda Türk Mimarisi (1839-1923)", Yüksek Lisans Tezi, Akdeniz Üniversitesi 2020.
- Ünlü, Mucize. "II. Abdülhamid Döneminde Üsküp'te İmar Faaliyetleri", *GAMER I* (2012), 65-186.
- Yılmaz, Muzaffer. "Aydın'da Türk Devri Kamu Yapıları", Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 2015.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS) 108/4639, 09 Rabiulahir 1307 (3 Aralık 1889),
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade-i Meclis-i Mahsus (İ.MMS), 112/4786, 09 Ramazan 1307 (29 Nisan 1890)
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektub-i Kalemi (MF.MKT), 129/126, 22 Zilhicce 1308 (29 Temmuz 1891)
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektub-i Kalemi (MF.MKT), 138/ 56, 28 Ramazan 1309 (26 Nisan 1892)
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektub-i Kalemi (MF.MKT), 139/76, 29 Ramazan 1309 (27 Nisan 1892)
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektub-i Kalemi (MF.MKT), 662/30, 22 Cemazeyilahir 1322 (3 Eylül 1904)
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Fotoğraflar (FTG.F). 1626, Tarihsiz.
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT), 577/39, 26 Cemaziyevvel 1319 (10 Eylül 1901)
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (MF. İBT), 321/63, 05 Cemaziyevvel 1329 (4 Mayıs 1911)
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade-i Hususi (İ.HUS). 3/164 29 Safer 1310 (22 Eylül 1892)
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İrade Maarif (İ.MF), 4/24, 01 Recep 1314 (6 Aralık 1896)
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT), 582/21, 11 Cemazeyilahir 1319 (25 Eylül 1901)

- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT), 756/65 23 Şevval 1321 (23 Ocak 1903)
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Tedrisat-ı İbtidaiyye Kalemi (MF. İBT), 120/80 Hicri: 03 Rabiulevvel 1320 (10 Haziran 1902)
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT), 1127/38 20 Cemaziyelevvel 1327 (9 Haziran 1909)
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT), 1207/3115 Cemaziyelevvel 1333 (31 Mart 1915)
- Başkanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Dahiliye Umur-ı Mahalliye ve Vilayet Müdürlüğü (DH. UMVM), 33/18, 15 Recep 1337 (16 Nisan 1919)
- Başkanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 180-9-0-0-0 / Genel Planları, 97/473 – 1, 30 Nisan 1927-18 Mart 1928